

חסידות בפרשת השבוע פרשת ויגש

מפגש יעקב ויוסף

א. התעלמות התורה מיעקב אבינו במפגש עם יוסף

הצגת הקושי בפסוקים

בפרשתנו מתרחש המפגש המרגש בין יעקב ליוסף. לאחר שנים רבות של נטק, במהלך סבר יעקב שיוסף מת, חוזרים האב והבן ומתאחדים. וכך מתאר הכתוב את המפגש:

וַיֵּאָסֶר יוֹסֵף מִרְפָּתוֹ וַיַּעַל לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גִּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צְנֹאָרָיו וַיִּבֶךְ עַל צְנֹאָרָיו עוֹד.

(בראשית, מ"ו, כט).

באופן מפתיע, הכתוב מתמקד ביוסף, ומתעלם לחלוטין מיעקב.¹ היינו מצפים שתיאור המפגש יתמקד ביעקב, במיוחד לאור התיאור של כאבו העמוק של יעקב על מותו (המדומה) של יוסף:

וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׁמֹלְתָיו וַיִּשֶׂם שָׁק בְּמַתְּנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנֵי יָמִים רַבִּים.

וַיִּקְמוּ כָל בְּנָיו וְכָל בְּנֵי לְנַחְמוֹ וַיִּמָּאן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֶרְדָּ אֶל בְּנֵי אָבִי אֲבָל שְׂאֵלָה וַיִּבֶךְ אֹתוֹ אָבִיו.

(ל"ז, לד - לה).

מדוע, אם כן, התורה מתעלמת מתחושותיו של יעקב?

תירוץ המדרש לבעיה

רש"י מביא דרשת חז"ל שמתמודד עם הקושי:

אבל יעקב לא נפל על צווארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע.

(מ"ו, כט).

המקור לדברים נמצא ב"מדרש אגדה":

ולמה לא נשק יעקב ליוסף, לפי שהיה קורא באותה שעה בקריאת שמע.

(מדרש אגדה [בובור], בראשית, מ"ו, כט).

אולם, הסבר זה עדיין קשה: מדוע דווקא בשעה כה מיוחדת יעקב אבינו היה צריך לקרוא קריאת שמע? וכי הדבר לא יכול היה לסבול דיחוי של כמה רגעים עד לתום המפגש?²

ביאור המהר"ל למדרש

המהר"ל, בספרו "גור אריה"³ (בראשית, מ"ו, כט), מסביר את דרשת חז"ל לא לפני שהוא מעורר שני קשיים נוספים: ראשית, אם בדיוק ברגע המפגש הגיע זמן קריאת שמע, מדוע יוסף לא קרא קריאת שמע יחד עם אביו? שנית, מניין לחז"ל שיעקב קרא קריאת שמע, אולי הוא התפלל באותה שעה?

המהר"ל מסביר שקריאת שמע שקרא יעקב אבינו בשעת המפגש עם יוסף מבטאת את עוצמת התחושה של אהבת השם שחש יעקב אבינו באותו רגע מרומם. דווקא קריאת שמע, שיש בה קבלת מלכות שמים, ביטאה את רגשי הכרת הטוב והאהבה לבורא שמלאו את ליבו של יעקב.⁴

ישנן כמה תורות של ה"שפת אמת"⁵ שעוסקות במדרש ובהסברו של המהר"ל למדרש. הנושא המרכזי שעולה לדיון בהקשר זה נוגע לשאלת היחס בין החוויות הטבעיות של האדם לבין חוויית הקשר עם השם יתברך.

2 הרמב"ן מערים קשיים נוספים על פירושו של רש"י, ומציע שסיום הפסוק ("וירא אליו...עוד") מדבר על יעקב: יעקב הוא שנופל על צווארי בנו ומוסיף לבכות בכי של שמחה, לאחר שנים רבות בהן בכה בכי של צער. עיינו שם בדבריו לגבי הוכחות לכך, ולגבי דחיית הקשיים שהפירוש מעלה.

3 חיבורו של המהר"ל על פירוש רש"י לתורה.

4 א. ואלו הם דבריו:

ואמרו רבותינו ז"ל שהיה קורא קריאת שמע. והקשו למה יוסף לא קרא קריאת שמע כיון ששעת קריאת שמע היה, שדוחק לומר שהקדים או שאחר כי זריזין מקדימין (פסחים ד.), ושעה אחת לכלם, ועוד מנא לן שקרא קריאת שמע - שמה התפלל...לפי שכאשר בא יעקב וראה את יוסף בנו מלך, בא בלבו אהבתו ויראתו של הקב"ה איך מדותיו הם טובות ושלימות, ומשלם שכר טוב ליראיו. וזהו מדת החסידים אשר יקרה להם טוב מתדבקים אל הקב"ה על הטובות והאמת שעשה עמהם. וזהו קריאת שמע שבו נזכר ייחוד מלכות שמים (דברים, ו', ד) ואהבתו (שם, שם, ה). וראוי היה לקרות קריאת שמע כאשר בא אליו יוסף אחר הצער הגדול אשר היה לו בעבורו, ועתה ראה אותו מלך, היה אוהב את הקב"ה אשר עושה לו זה, וקבל מלכותו ואהבתו ויראתו, וזהו נכון למבין.

ב. תחילה (בקטע שדולג בציטוט) המהר"ל מציע תירוץ שמתמודד עם שתי התמיהות בצורה 'טכנית'. עיקרו של התירוץ הוא שבאמת גם יוסף קרא ק"ש באותה שעה. אלא שהיות ומותר להפסיק בקריאת שמע מפני היראה (ברכות יג.), יוסף הפסיק באמצע קריאת שמע ובכה על צווארי אביו, מפניו הוא היה ירא; אבל ליעקב לא היה היתר להפסיק, ולכן הוא המשיך בקריאת שמע.

5 רבי יהודה אריה לייב אלטר, האדמו"ר השלישי בשושלת אדמו"רי חסידות גור.

1 ההבנה הפשוטה בפסוק היא שכל הפסוק מדבר על יוסף: ראשית, בתחילת הפסוק יוסף מוזכר במפורש, ואם כן סביר להניח שגם שאר הפסוק מדבר עליו; שנית, הפסוק הבא (ל) פותח ב"וואמר ישראל", ומכך משמע שעד לפסוק זה התורה לא דברה עליו.

אמת", משמעותה של הברכה לפני האכילה. מטרת הברכה היא להזכיר לאדם שכל העולם שייך לה, וכך מתמעטת החוויה הגשמית ונמנעת השקיעה בחוויה החומרית.

נדמה לי שהנקודה של המאבק בין המשיכה החומרית לבין קרבת אלוקים, שמעלה ה"שפת אמת", לא נמצאת אצל המהר"ל. על פי המהר"ל, יעקב אבינו לא בורח מהמפגש עם יוסף ומהחוויה האנושית, אלא דווקא מתוך החוויה החזקה והטבעית של המפגש עם בנו מתעצמת אצלו אהבת השם, ומוצאת את ביטויה בקבלת עול מלכות שמים. להבנת, המהר"ל לא רואה סתירה בין החוויה הטבעית וחוויה הרוחנית אלא השלמה הדדית.

ג. המצוות כחיבור לה' דרך העולם

בהזדמנות אחרת מציע ה"שפת אמת" תירוץ לשאלת המהר"ל מדוע לא קרא יוסף ק"ש בשעת המפגש:

על מה שאמר א"ז מורז"ל נ"ע¹² פירוש מה שאמרו חז"ל יעקב לא נשקו שהי' קורא קריאת שמע. ופירש כי הצדיקים כשיש להם אהבה מתדבקין באהבת הש"י (ומיחדין עד שנתבטלו מכל וכל שכן אהבה גמטריא אחד). וזה שהי' קורין שמע וכן כתב המהר"ל ז"ל, ולכאורה קשה אם כן גם יוסף הצדיק בוודאי כן הי', ולדברי מהר"ל אתי שפיר אך הוא אמר כמו שכתבתי בקצת שינוי ממה שכתוב במהר"ל. ונראה להוסיף, כי יוסף זה הנשיקה והחיבוב הי' בכלל מצות כיבוד אב שיראה התשוקה הגדולה שהי' לו, ואם כן מלבד מה שעוסק במצוה פטור ממצוה, בלא זה קיום המצוה הוא עצמו אהבת הש"י ואין צריך להפרד מלקיים. שכן כל המצוות יש להם אורות באופן שיוכל אדם לקיים במעשה גשמיות, ועל שם זה נקראים מצוות מלשון צוותא, כמו שכתבתי במקום אחר. אבל ביעקב שלא הי' מצוה, רק אהבת בנו, הי' צריך להתיחד בהש"י וניתק מעצמיות אהבת בנו. והבן כי נכון.

(שפת אמת, ליקוטים, פרשת ויגש).

בתחילת הדברים מזכיר ה"שפת אמת" את פירושו של סבו, הר"ם, לדרשת חז"ל. הר"ם מסביר שכשהצדיקים חווים חוויית אהבה גשמית, הם דבקים באהבת השם באופן שמבטל את החוויה הגשמית. למעשה, התורה משנת תרל"ז, בה עסקנו קודם, מבוססת על פרשנותו של הר"ם למדרש. בתורה שלפנינו מציין ה"שפת אמת" שפירושו של סבו אינו זהה לחלוטין לפירוש המהר"ל, ונראה שהוא מתכוון לנקודה שעמדנו עליה לעיל. בכל אופן, לפי פירושו של סבו חוזרת השאלה של המהר"ל: מדוע יוסף לא קרא קריאת שמע בשעת המפגש, והרי גם הוא היה צדיק שצריך לדבוק באהבת השם יתברך. באותו אופן מתפרשת, לפי ה"שפת

ב. קריאת שמע כברחה מן הגשמיות

נפתח בתורה משנת תרל"ז:

נודע דברי מהר"ל ז"ל בס' גור ארי' על מ"ש חז"ל יעקב לא נשקו שקרא את שמע. וביאר כי בעת בוא אל הצדיק איזה אהבה ושמחה מכניסו לשמים לאהבת הבורא. לכן קרא אז בכוונה קריאת שמע. ועפ"י הפשוט טעם הדבר כי ירא לנפשו שע"ז⁷ האהבה ישכח ממנו אהבת הבורא לכן הוא מתדבק מקודם בו ית' וע"ז נשכח ממנו אהבה הגשמיות. וזה ענין מ"ש "בכל לבבך" (דברים, ו', ה) - בב' יצריך" (ספרי, לב) והיתכן לאהוב ה' ביצה"ר⁸. רק שע"י היצה"ר מתקשר האדם באהבת הבורא בעבור יראת היצה"ר. אם אמנם כי הפי' עמוק מזה. אבל ע"י זה הדרך יוכל אחר כך להפוך גם את כל היצה"ר לעבודת הבורא כי ע"ז הדרך נמצא נולד טוב מהיצר. וע"ז מתהפך לטוב. וכענין זה אמרו חז"ל "כתיב 'לה' הארץ' וכתוב 'והארץ נתן לבני אדם'?" כאן קודם ברכה" כו"ו וכי אחר הברכה אינו לה' ח"ו. אמנם אחר הברכה ניתן לבני אדם שיוכל להיות לה' אף כי הוא לבני אדם. שע"י הברכה מתקשר המעשה בקדושה. וזה הוא הברכה שאחר האכילה שהוא העיקר [שמפורש בתורה] כמ"ש חז"ל "כשהוא שבע מברך, כשהוא רעב לא כל שכן?!" (ברכות לה.) והיינו כנ"ל, שמקודם שבא ליהנות נזכר בהש"ת¹¹ כדי שלא להתפרד ממנו ע"י הנאה גשמיות. וע"ז הזכירה מקודם נשכח ונתמעט ממנו הגשמיות עד שמתהפך הכל לה'.

(שפת אמת, פרשת ויגש, שנת תרל"ז).

ה"שפת אמת" מתייחס לדברי המהר"ל ומבאר אותם. יסוד הדברים הוא שהצדיק מצוי בקונפליקט מתמיד בין חוויות העולם הזה לבין אהבה לה'. החוויה הגשמית מרחיקה את הצדיק מאהבת הבורא, ולכן הצדיק בורח מחוויות העולם, ומדבק עצמו באהבת הבורא. לפי פירושו של ה"שפת אמת", באמצעות קריאת שמע ברח יעקב אבינו מחוויית המפגש עם יוסף, מתוך פחד להשתעבד לחוויה האנושית של אהבת אב לבנו. בהמשך טוען ה"שפת אמת" שזהו אחד המובנים של עבודת השם בעזרת היצר הרע: תפקידו של היצר הרע הוא להרתיע את הצדיק, לגרום לו לברוח מהעולם ולדבוק באהבת השם יתברך. באותו אופן מתפרשת, לפי ה"שפת

6 מה שכתבו.

7 שעל ידי זה.

8 ביצר הרע.

9 הציטוט המדויק הוא:

ר' לוי רמי: כתיב "לה' הארץ ומלוואה" (תהילים, כ"ד, א), וכתוב "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (שם, קט"ו, טז) ? לא קשיא: כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה.

(ברכות לה.)

10 חס וחלילה.

11 השם יתברך.

12 אדוני אבי זקני, מורי ורבי זכרונו לברכה, נשמתו עדין. הכוונה היא לר' יצחק מאיר אלטר מגור, סבו של בעל ה"שפת אמת", האדמו"ר הראשון לבית גור ותלמידו של ר' שמחה בונם מפשיסחא. מכונה גם "בעל חידושי הר"ם" או "הר"ם".

באותה שעה לא הייתה סתם בריחה, אלא מעין קבלת עול מלכות שמים שקודם המוות. יעקב אבינו לא האמין שהוא יכול להמשיך לחיות לאחר החוויה המסעירה של המפגש עם בנו. זו משמעות דברי יעקב בפסוק שבא לאחר תיאור המפגש:

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף אֲמוֹתָה הִפְעֵם אֲחֵרֵי יָאוֹתַי
אֶת פְּנֵיךָ כִּי עוֹדֶךָ חַי.
(שם, ל).

יעקב אבינו חשש שהוא לא יצליח לעמוד בעוצמת הרגשות של המפגש, ולכן הוא קורא קריאת שמע. במובן מסוים, פירוש זה הפוך מפירושו של ה"שפת אמת" בשם סבו: יעקב אבינו אינו בורח מהחוויה הטבעית, אלא להיפך - חווה אותה בעוצמה יתרה, עד כלות הנפש.

-
- כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולנחמיה רענן, תשע"ב
- נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי
-
- בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שליח
- ישיבת הר עציון
- The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
- האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
- האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
-
- משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
- דוא"ל: office@etzion.org.il
-

האנושית? על כך משיב ה"שפת אמת" שהיות ובמפגש עם יעקב ובביטוי השמחה שכרוכים בו יוסף מקיים את מצוות כבוד אב, הותר לו לחוות את החוויה הטבעית. במצוות יש כוח מיוחד, שלמרות שהן מעשים גשמיים וכוללות חוויות גשמיות, הן מחברות את האדם לבורא. זוהי סגולתן המיוחדת של המצוות, שעל שמה הם נקראים מצוות מלשון "צוותא". לעומת זאת, יעקב, שלא קיים מצווה במפגש, אלא מבחינתו הייתה זו חוויה טבעית, הוצרך לקרוא קריאת שמע.

ד. חיבור לה' דרך העולם

במקום אחר מציע ה"שפת אמת" תירוץ נוסף לשאלת המהר"ל מדוע לא קרא יוסף קריאת שמע:

אא"ז מו"ר זצלה"ה הגיד דברי מהר"ל יעקב לא נשקו שקרא ק"ש. שנתדבק באהבת השי"ת ע"ש. 13 ויוסף אמאי לא קרא ק"ש? ונראה שזה בחי' יוסף שהי' בבית אדוניו המצרי, שבחינתו הוא להתדבק בה' אף שעושה עניני עוה"ז לא יתפרד כלל. אבל יעקב הוא למעלה מהטבע, ולכן נתדבק בהשי"ת ולא יכול לנשקו כנ"ל. [והמשכיל יבין].

(שפת אמת, פרשת ויגש, שנת תרל"א).

בתורה זו מקבל ה"שפת אמת" את האפשרות שעולה מדברי המהר"ל שאין סתירה בין החוויה הגשמית לבין חוויה הרוחנית. ה"שפת אמת" מציע שהיכולת המיוחדת לדבוק בה' מתוך החוויה הגשמית מייחדת את יוסף הצדיק: כוחו המיוחד של יוסף הוא להיות מחובר לעולם הרוח מתוך העיסוק החומרי. 14 לעומת זאת, אצל יעקב אבינו, שביסודו היה "איש תם יושב אוהלים" (בראשית, כ"ה, כז), הייתה סתירה בין החוויות, ולכן הוא העדיף לדבוק באהבת השם על חשבון החוויה הטבעית.

ה. פירוש נוסף לדרשת חז"ל

לסיום, ברצוני להציע פירוש אחר לדרשת חז"ל. אני מציע לקבל את פירוש ה"שפת אמת" שבאמצעות קריאת שמע יעקב אבינו ברח מחוויית המפגש. אולם, בריחה זו לא נבעה מרצון להתרחק מהחוויה הטבעית, אלא מחוסר יכולת לשאת את עוצמת המעמד, שהרי בשעה שסיפרו לראשונה ליעקב אבינו שבנו יוסף חי נאמר:

וַיִּפֶּגַע לְבָבוֹ כִּי לֹא הָאֵמִין לָהֶם.

(בראשית, מ"ה, כו).

הידיעה על כך שבנו האהוב חי גרמה ליעקב אבינו התרגשות יוצאת דופן, ומסתבר שהמפגש עצמו היה קשה ליעקב אבינו שבעתיים. לאור זאת, יתכן שקריאת שמע

13 עיין שם.

14 ישנו הבדל גדול בין פירוש זה לבין הפירוש הקודם: על פי הפירוש הקודם, אפשר אמנם לדבוק בה' דרך העולם, אבל רק דרך קיום מצוות פורמאליות (במקרה של יוסף - כיבוד אב). על פי פירוש זה, בניגוד לכך, ניתן לדבוק בה' אף ללא קיום מצווה פורמאלית.